

10. Lipniacka, E. Przewodnik ksenofoba. Polacy / E. Lipniacka. – Warszawa: Adamantan, 1997. – 64 s.
11. Chlewiński, Z. Stereotypy: struktura, funkcje, geneza. Analiza interdyscyplinarna / Z. Chlewiński // Praca zbiorowa. Stereotypy uprzedzenia. – Warszawa: Inst. Psychologii Polskiej AN, 1992. – S. 7-28.
12. Королёв, С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов / С.И. Королёв. – М.: Наука, 1970. – 100 с.
13. Богомолова, Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения / Н.Н. Богомолова. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 125 с.
14. Гачев, Г. Национальные образы мира. Соседи России. Польша, Литва, Эстония / Г. Гачев. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.
15. Синянский, Д.А. Картина мира и кризис современной культуры: дис. ... канд. философ. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Д.А. Синянский. – Ростов-на-Дону, 2002. – 149 с.
16. Мусиенко, С. Польская литература в имагологической интерпретации В.А. Хорева [Электронный ресурс] / С. Мусиенко // Балтийский филологический курьер. – 2013. – Выпуск 9. – С. 99-113. – Режим доступа: http://journals.kantiana.ru/upload/iblock/071/Мусиенко_С_99-113.pdf.
17. Поляки и русские в глазах друг друга / Ответственный редактор В. А. Хорев. – М.: Индрик, 2000. – 272 с.
18. Мусиенко, С. Ф. Он между нами жил... и жив / С.Ф. Мусиенко // Веснік Гродненскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы. – Серыя 3 (Філалогія. Педагагіка. Псіхалогія.). – 2012. – №3 (143). – С.155-160.

Krotov A.M. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ БІЛОРУСЬКОЇ ІМАГОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОРУСЬКОГО СТЕРЕОТИПУ ПОЛЯКА)

У статті на прикладі білоруського стереотипу поляка розглядається стан білоруської імагології. Відмічається, що початок імагологічних досліджень в Білорусі пов'язаний із ростом національної самосвідомості білорусів і розвитком білоруського національного світосприйняття, частиною якого є стереотип поляка. Затверджується, що вивчення та засвоєння білоруськими вченими закордонного досвіду імагологічних досліджень не повинно стати механічним перенесенням та впровадженням елементів чужих стереотипів у білоруське ментальне середовище, а саме – елементів польського автостереотипу і руського стереотипу поляка в його білоруський стереотип.

Ключові слова: імагологія, ментальність, білоруський стереотип поляка, польський автостереотип, руський стереотип поляка, Г.Д. Гачев, В.О. Хорев.

Krotov A.M. PROBLEMS OF BELARUSIAN IMAGOLGY DEVELOPMENT (ON THE EXAMPLE OF THE BELARUSIAN STEREOTYPE OF THE POLE)

The article considers the problems of Belarusian imagology through the study of the Belarusian stereotype of the Pole. It states that the beginning of imagological research in Belarus is connected with growth of national consciousness of the Belarusians and with development of the Belarusian national mentality, the part of which is the stereotype of the Pole. The author affirms that study and development of foreign imagological research by the Belarusian scientists should not turn into mechanical transference and implementation of elements of foreign stereotypes into the Belarusian mental environment, in particular – elements of Polish autostereotype and Russian stereotypes of the Pole into Belarusian stereotype.

Keywords: imagology, mentality, the Belarusian stereotype of the Pole, the Polish autostereotype, the Russian stereotype of the Pole, G.D. Gachev, V.A. Chorev.

УДК 398-053.4/5:929Присяжнюк

В.О. Гребеньова

ДИТЯЧИЙ ФОЛЬКЛОР ЗА МАТЕРІАЛАМИ Н. А. ПРИСЯЖНЮК

Стаття присвячена дослідженню дитячого фольклору за матеріалами Н.Присяжнюк. Відстежено й проаналізовано дитячий фольклор, який збрала відома фольклористка, етнограф Настя Присяжнюк в смт.Погребіщах Вінницької обл. у 30-80-х рр., з'ясовано динаміку його розвитку й найбільш типові приклади побутування на Вінниччині до сьогодення в дитячому середовищі.

Ключові слова: дитячий фольклор, дитяча субкультура, лічилки, колискові, забавлянки, дитячі пісеньки, заклички.

Емпіричні спроби натуралізувати навколишній природний світ для кращого розуміння його дитиною викликали до життя надзвичайно багатий виховними можливостями такий жанр

народної творчості як дитячий фольклор. Він є одним із найефективніших засобів навчання та виховання в народній педагогіці. Дитячий фольклор формує світоглядну систему дітей та сприяє засвоєнню етнічних стереотипів поведінки з перших років життя, що є головним механізмом стабільності і безперервності культури.

Питанню вивчення дитячого фольклору приділяли увагу чимало вчених, зокрема В. Бойко [1], Є. Сявавко [2], Г. Довженок [3], К. Луганська [4], Н. Сивачук [5] та інші. Усі жанри дитячого фольклору сприяли здійсненню виховних завдань, маючи в той же час і більш вузьку, конкретну функцію, зумовлену характером побутування, зв'язком із грою та іншими факторами [3]. Серед них – вплив різних соціальних та вікових груп, їх фольклору, масової культури, побутових уявлень та іншого. Дитячий фольклор умовно поділяють на три групи: тексти, створені дорослими для дітей; твори, які перейшли у дитячий фольклор із загального фольклорного доробку; твори самих дітей. [6] Він легко засвоюється, оскільки відбувається надбання знань без спеціального навчання.

Метою нашого дослідження є спроба відстежити й проаналізувати дитячий фольклор, зібраний відомим фольклористом, етнографом Настею Андріанівною Присяжнюк в смт. Погребищах Вінницької області у 30-80-х рр., з'ясувати причини модифікацій деяких із жанрів, а також найбільш типові приклади їх побутування і до сьогодення в дитячому середовищі. За роки своєї діяльності вона створила особистий архів, який переданий до Державного архіву Вінницької області. Її особистий фонд налічує 209 справ (2 730 документів) за 1930-1987 рр. [7]

Понад 70 років свого творчого життя Настя Андріанівна присвятила збиранню народної творчості: пісень, казок, легенд, приказок та прислів'їв. В її фонді містяться записи понад 4 тис. пісень, 4 тис. казок, бувальщин, гуморесок, більше 100 голосінь, 44 тис. прислів'їв, приказок та іншого мудрослів'я. Окрема справа присвячена дитячому фольклору.

Алізуючи матеріали Н.Присяжнюк, присвячені дитячому фольклору, можна простежити, що частина жанрів розрахована на виконання переважно дорослими для дітей, як-от: коліскові, забавлянки, безкінечні казочки. Інші твори складали репертуар самих дітей, наприклад, лічилки, ігри заклички, примовляння, дражніння.

До поширених жанрів фольклору належать коліскові. Вони є першими із зразків музичного дитячого фольклору, з яким знайомиться дитина. Ці пісні мають чітко визначену конкретну функцію – заспокоїти і приспати дитину. Вони виконуються переважно матір'ю, бабусею (рідше батьком чи іншими членами родини). Коліскові не були татуйованими навіть в піст, тоді як на інші фольклорні жанри накладалася заборона. Вони сприяли розвиткові музичних здібностей дитини та є основою творення усієї української пісенності [8, с. 93].

Серед коліскових пісень в записах Н.Присяжнюк побутують такі, в яких значну увагу приділено «образу сну» (Сон, Дрімота тощо) в різних варіантах. Наприклад: «Ой ходив Сон коло вікон. А Дрімота біля плота. Питається, Сон Дрімоти: «Де ми будем ночувати?» Де хатинка біленька, Де дитиночка маленька, Там ми будем ночувати, дитятко колисати. Кашкою, молочком ще й червоним яблужком годувати. Ой люлі, люлі, люлечки» [7, арк. 16]. Коліскову записано в 1976 р. Її пам'ятають і сучасні діти.

Серед різноманіття міфологічних образів коліскових пісень важливе місце посідає кіт, навіть синонімом до поняття «колискова» є вислів «співати ката». В українців, як і в інших народів, кіт є тотемною твариною, оберегом домашнього житла [9, с. 152]. Наприклад: «Котику сіренький, котику біленький, Котку волохатий, не ходи по хаті, Не збуди дитяти, дитя буде спати, І щастячко мати. Котик воркотати, Софіюку присипляти» [7, арк. 8-9].

Тотемне значення мають у коліскових піснях «гулі» – голуби, які своїм воркотанням сприяють здоровому сну дитини. Наприклад: «А, а люлі, налетіли гулі... А, а, а сіли на воротах, В червоних чоботях: «Ти, Петрику, не гуляй, піди гулі позганяй, А щоб гулі не гули, щоб Ганнусі спать дали». [7, арк. 8]

Є колісанки для дитини взагалі, а є окремо для хлопчиків і окремо для дівчаток. Порівняймо: «А, а, а, Катрусю, заколеси Танюсю: Дитя буде спати і щастячко мати». Або «А, А, А.Люлі, люлі, Васильочку. Сплету тобі колісочку. Та й повішу на дубочку: Буде вітрець повівати, Василечка колисати. Будуть пташки прилітати, Василюня забавляти [7, арк. 8-9].

Зміст коліскових відтворює сутність оточуючого світу, систему цінностей, предмети, явища, живі істоти. Тексти програмують здоров'я, розум, щастя, основні закони й норми. Через дії та вчинки героїв коліскових у дитини формуються перші уявлення про моральні категорії: «добро», «зло», «краса», «потворність» тощо.

В сучасному побуті пісенність цього жанру зменшується. Сьогодні молоді мами дуже часто не знають колискових пісень, тим самим втрачають можливість ніжного діалогу з дитиною, що шкодить обом. Деякі матері, щоб не співати самим, використовують диски з записами колискових. Часто ставиться тиха музика або дитина засипає під звук радіо чи телевізора.

У справі спостерігаємо чимало забавлянок. Їх функція полягає в активізації життєвої позиції, поведінки дитини, в створенні у неї позитивних радісних емоцій. У забавлянках звертаються до предметів, доступних дитячому розумінню, заповнюються діями, знайомляться з основними господарчими заняттями сім'ї. Вони призначені для розвитку дитини, тому мають вікову диференціацію. За кожною пісенькою-забавою в народній традиції міцно закріплені саме ті, а не інші рухи.

Їх можна умовно поділити на ігри: з голівкою, шиєю, ніжками, пальчиками, підкиданням. Зокрема, забавлянка, при якій злегка хитають збоку вбік голівку дитини долонями, примовляючи: «Печу, печу хлібчик, дітям на обидчик. Турки-турки шур у піч» (у різних варіантах), а потім зі словами «шусть у пічку, шусть» нахилиють голівку назад, імітуючи саджання хліба в піч та є досить поширеною серед творчості дітей [7, арк. 23]. Або «Солдат піде на учення. А я хліба вріжу таки вріжу. Таки вріжу солдатського хліба (2) та добавлять імітацію наче ріжуть шийку [7, арк. 11]. Дана забавлянка є маловідомою та записана автором у 1965 р.

Зустрічаються й «пальчикові» ігри-забавлянки («ладусі», «сорока-ворона»), які часто відображають характерний ланцюг дій, пов'язаних з домашнім господарством та розподілом праці в залежності від фізичних можливостей: «Сорока ворона, дітям кашку варила, на припічку студила: «Біжить дітки по тріски, дам Вам кашки потрошки». «Цьому дала» (4 рази), а цьому шийку скрутила, бо ти дров не возив і води не носив». [7, арк. 6]

Такі пісеньки співали тоді, коли дитина вже починала сидіти самостійно. Вони покликані стимулювати загальний розвиток дитини і мають практично-побутове призначення: активізувати дитину, заспокоїти її, викликати в неї позитивні емоції [9, с. 24]. Часто діти використовують забавлянки, бавлячись із своїм меншим братиком чи сестричкою.

Безкінечні казки широко побутують в дитячому середовищі погребіщан. Це коротенькі віршовані жанри, де в жартівливому тоні йдеться про якусь несерйозну чи малоімовірну подію, яка розповідається багато разів, не перериваючи оповіді казочки [6, с. 578]. Основна функція цих творів полягає в тому, щоб відвадити дитину, коли вона дуже наполегливо вимагає розповісти казку. Найтипівішими текстами у Погребіщах були: «У попа була собака», «Був собі хлопець Сашко, була в нього синя семиряжка...», «Ми з тобою йшли, йшли, кожуха знайшли, знайшли...», «Йшов я через річку Рось: став на колоду, Кладка схибнула, а я був в воду. Вимок, викис, виліз, висох, став на колоду й знов впав в воду» [7, арк. 24].

Значну частину матеріалу у справі складають дитячі пісеньки. Саме в них відтворювалися певні аспекти навколишнього життя та були простими і легкими для запам'ятовування. Їхня тематика, коло персонажів широкі й різноманітні. В них живуть і діють як тварини, так і люди. Своєрідно відображаючи окремі сторони реального життя та побуту, дитячі пісні служили і справі виховання у їхніх носіїв простих соціальних почуттів – любові, співчуття, жалості [4, с. 14-16].

Дитячі пісні як складова побутового фольклору представлені в записах україномовними речитативами. Це пісні, які діти співали вдома, на дитячих майданчиках, у садочку. Зокрема: дитячі пісні («Два півники, два півники», «Я Лисичка, я сестричка», «Ходить гарбуз по городу», «Галя по садочку ходила», «Ми послали по ялину Гриця в ліс», «Два веселих гусі»), з казок («Котику-братуку, несе мене лиска», «Івасику-Телесику», «Я коза-дереза»), жартівливі пісні («Бім-бом, дзелень-бом, загорівся кичин дом», «Гриб, гриб-боровик, над грибами полковник», «Пішла киця по водицю», «Обізвались сиріожки, ми до того торгу пішки» тощо) [7]. Крім спільних (для дівчат і хлопчиків), є окремо «дівчачі» і «хлоп'ячі» пісеньки:

Я Маленька дівонька, Я маленький хлопчик,

Як у полі квітонька, Виліз я на стовпчик.

На сопілку граю, пісеньку співаю: На дудочку граю:

Всіх Вас розважаю, Всіх Вас забавляю.

З святом вас вітаю. [7, арк. 6]

На Вінниччині в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дитячі пісні діти співали переважно російськомовними речитативами, рідко україномовними. Це були пісні: авторські, з дитячих фільмів та кінофільмів, естрадні.

Архівні матеріали представлені таким жанром, як лічилки – невеличкі віршовані твори, якими визначаються роль і місце у грі кожного з її учасників. Вони належать до тих словесних дитячих творів, які супроводжують життя дитини майже у всі періоди – від 3-х до 12-ти років. У ранньому дитинстві їх вчили для тренування пам'яті, правильної вимови слів. Вони сприяють засвоєнню числових понять у їх практичному застосуванні, зокрема: «Раз, два, три, м'яч кидати будеш ти» [7, арк. 27].

Лічилки використовували й при розподілі ролі у майбутній грі. Наприклад: « Котику сіренький, котику біленький. Котик волохатий, не ходи по хаті. Вийди нас шукати». Завдяки їм, чесно, без сварок та образ відбувається поділ ролей [7, арк. 28].

Є лічилки, в яких числівники зашифровані у вигаданих словах:

«Ене, бене три кантори. Ене, бене, рес, фінтер, вінтер жес. Ене, бене, раба, фінтер, вінтер-жаба». [7, арк. 22].

М. Стельмахович вважає, що така незрозуміла мова лічилок може бути зумовлена, по-перше, архаїчним уявленням про магічну силу числа – забороною лічити й називати числа, намаганням обминути лічбу навіть у розмові. По-друге, участю в іграх дітей, які ще не вміють лічити, тому й застосовують замість цифр інші слова [10, с. 268]. Слова дитячого задуму, що виникають в дитячій лічилці на ігровій основі, надають мовленню жвавість, динамічність. Як зазначає дослідник О. Капіца: «у них немає понятійного смислу, увесь інтерес у звуковому боці таких слів, що дає дітям задоволення від незвичайного звукосполучення» [11].

Отож, лічилка була призначена одночасно і для рахування, і для гри. Вони закінчувалися питаннями, завданнями, вказівками та іншими вимогами. Їй властиві такі форми як зачин, який виражається найчастіше в рахунку. Процес, який починається фактично з самого зачину, тримається за нього і розвиває тему, а після вихід.

З кінця 1980-х рр. ХХ ст., зокрема й для Вінниччини, спостерігаємо явище етнокультурної дифузії, яке продиктоване впливом на дитячий фольклор персонажів мультфільмів та дитячих фільмів іноземного виробництва, що веде подекуди до доповнення традиційних текстів лічилок новими персонажами. Наприклад: «На златом крыльце сидели: мишки Гамми, Том и Джерри, король, королевич, сапожник, портной, кто ты такой?» або «На одном крыльце сидели мишки Гамми, Том и Джерри, дядя Скрудж Макдак и три утенка, выходи – ты будешь Понка» [12].

У справі наведено декілька прикладів дитячих закличок. Колись вважалося, що заклички та примовки мали магічну силу, тому були спеціальні слова, щоб прикликати бажані та відвертати небажані явища, звертатися з якимось проханням до істот, рослин, супроводжувати певними словами свої дії. Зміст їх тісно пов'язаний з календарним циклом сільськогосподарських робіт. Діти смт. Погребища найбільше пам'ятають закличок до дощу, адже саме вони пов'язані з господарськими роботами села. Дощ просять лити «цебром, відром, дійницею». В таких закличках поєднувалась дитяча розвага й серйозна турбота про долю вкладеної у землю праці і таке поєднання сприяло підсвідомому засвоєнню дітьми уявлень про основний сенс життя селянина-трудівника, норм життя свого середовища.

Активно побутують у дитячій групі дражніння (прозивалки) й прізвиська та складають одну з найбільш поширених ділянок саме дитячої творчості. Як складова дитячої субкультури це, насамперед, природна потреба в критичному ставленні до вчинків та формуванні позитивної поведінки тощо. В. Анікін писав, що «у дитячому середовищі звичка дражнити викликала протест» і розглядав дражнилки як «явище безсумнівно негативне» [13, с. 119]. Але жанр дитячих дражнілок продовжує жити і активно поповнюватися новими творами і сьогодні. Їх стійкість залежить від особливостей дитячого психічного розвитку (сприйняття критики). Дитина, яка вміє за себе постояти, знайде і підходящу відповідь для того, хто її образив, так звану обмовку.

Власне польові матеріали Н.Присяжнок, дозволяють виділити наступні види дражнінь, як висміювання рис характеру та поведінки: « Засмійся, Матвійку, дам копійку « (дражніння), « Ішла Гандзя в поле жати забулася, Серпа взяти. Серпа взяла хліб забула. Так Гандзя вдома була» (неуважність, розсіяність).

У дражнилках яскраво проявляються особливості дитячої психології, безпосередність дитячої реакції в момент сварки чи суперечки на слова-образи, жести, гримаси, а то й дії.

Отже, проаналізувавши архівні записи Н.Присяжнюк, можна зробити висновок, що дитячий фольклор існував і певною мірою продовжує існувати як суттєва частина загальнонаціональної народної творчості. Він допомагає історикам, етнографам краще зрозуміти життя та побут, культуру наших пращурів, бо в багатьох дитячих піснях та іграх згадуються такі часи і події, що давно забулися у пам'яті народу. Фольклор прилучає дітей до народної культури, формує у них національний образ світу та розвиває дитяче мовлення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Г.В. Дитячий фольклор – важливий засіб трудового й естетичного виховання наймолодших / Г. В. Бойко // НТЕ. – 1962. – № 4. – С. 123-131.
2. Сявакко Є. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку / Є. І. Сявакко. – К. : Наук. думка, 1974. – 151 с.
3. Довженко Г. В. Український дитячий фольклор (віршовані жанри) / Г. В. Довженко. – К. : Наук. думка, 1981. – 172 с.
4. Дитячі пісні та речитативи / [упоряд. Г. В. Довженко, К. М. Луганська]. – К. : Наук. думка, 1991. – 448 с.
5. Сивачук Н. Український дитячий фольклор : підручник / Н. Сивачук. – К. Деміург, 2003. – 288 с.
6. Лановик М. Українська усна народна творчість : підручник / М.Лановик, З.Лановик. – К. : Знання-Прес, 2001. – 591 с.
7. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО), ф.5105, оп.1, спр.70. – 34 арк.
8. Борисенко В. Обряди перших років життя людини // Народна культура українців : іст.-етнолог. дослідж. : у 5 т. / наук. ред. М. Гримич. – К. : Дуліби, 2008.– Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. – С.80-95.
9. Дитячий фольклор: колискові пісні та забавлянки / [упоряд., прим. Г. В. Довженко ; нотн. матеріал К. М. Луганської]. – К. : Наукова думка, 1984. – 501 с.
10. Стельмахович М. Народна педагогіка / М. Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1985. – 312 с.
11. Капица О. І. Детский фольклор: песни, потешки, дразнилки, сказки, игры / О. І. Капица. – Л. : Прибой, 1928. – 124 с.
12. Архів Рукописного фонду навчально-наукової лабораторії з етнології Поділля Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського (далі РФП ВДПУ), ф.1, оп. 28, спр. 76, арк. 8.; ф.1, оп. 28, спр. 86, арк. 13.
13. Аникин В. П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор / В. П. Аникин. – М. : Просвещение, 1957. – 240 с.

Гребенёва В.А. ДЕТСКИЙ ФОЛЬКЛОР ПО МАТЕРИАЛАМ Н.А.ПРИСЯЖНЮК

Статья посвящена исследованию детского фольклора по материалам Н.Присяжнюк. Отслежено и проанализировано детский фольклор, который собрала известная фольклористка, этнограф Настя Присяжнюк в снт.Погребичах Винницкой обл. в 30-80-х гг., установлено динамику его развития и наиболее типичные примеры бытования на Винниччине в детской среде к настоящему времени.

Ключевые слова: детский фольклор, детская субкультура, считалки, колыбельные, потешки, детские песенки, зазывалки.

Grebenova V.O. CHILDREN'S FOLKLORE (THE MATERIALS OF N.A. PRYSIAZHNIUK)

The author focuses on and analyzes children's folklore, collected by the famous ethnographer Nastia Prysiazhniuk in the town Pohrebyshche, Vinnytsia region in the 30-80s of the XX century. The article defines the dynamics of children's folklore development and presents its most typical examples which still exist in the children's environment of Vinnytsia region.

Key words: children's folklore, children's subculture, counting rhyme, lullabies, nursery rhymes, children's songs.